

פרשת בחוקותי

סולם של ברכות

פרשת בחוקותי נפתחת בברכות שאותם יקבל עם ישראל אם ילך בחוקות הקב"ה וישמור את מצוותיו. מבט ראשוני על פסוקי הברכות מראה כי נושאי הברכה מגוונים ביותר, החל בברכה ליבולים החקלאיים, דרך נושאי בטחון ועד להכרזה הנשגבת של הקב"ה: "וְהִתְהַלַּכְתִּי בְּתוֹכְכֶם וְהָיִיתִי לָכֶם לֵאלֹהִים וְאַתֶּם תִּהְיוּ לִי לְעָם" (כו, יב). אפשר לטעות ולטעון שהפסוקים מהווים אסופה מקרית של ברכות, אך עיון בפסוקים ימצא שיש לראות את הברכות ואת הסדר שבו הן מופיעות בפרשתנו, כהתייחסות אלוקית לצורכי האדם שמלמדת על לסדר הנכון למילוי צרכים אלה.

ונתנה הארץ - צרכים פיזיולוגיים

הפסוק הראשון ברשימת הברכות אומר: "וְנָתַתִּי גֶשְׁמִיכֶם בְּעֵתָם וְנָתַתִּי הָאֶרֶץ יְבוּלָה וְעֵץ הַשִּׁדָּה יִתֵּן פִּרְיוֹ" (כו, ד). זו ברכה על שפע היבול שבו תבורך הארץ ועציה. דעת מקרא¹ מסביר שמדובר כאן בברכה מיוחדת לחקלאות כאשר הגשמים יהיו גשמי ברכה בכמויות ובזמנים שתרומתם לחקלאות היא מקסימאלית. על דרך הדרש, מצאו פרשנים שונים בפסוק זה גם הבטחה שלא כדרך הטבע. זאת כאשר חלקם² מלמדים על ברכה שבה עץ השדה, שהוא אילן סרק, יתן פרי; או שירידת הגשמים תהיה רק בזמן שאין דרך בני אדם להיות מחוץ לביתם חשופים לקור ולרטיבות, כגון בלילי שבתות. יש מן המפרשים³ שהדגישו בדרכים שונות את הממד העל טבעי בכך שתהיה כאן תוצרת ויבול החורגים באיכות, בכמות ובקלות העיבוד, הרבה מעבר למה שניתן לשייך לתהליכים טבעיים. אולם בין שעל דרך הפשט ובין שעל דרך הדרש, ברכה זו עוסקת בשפע עצום של מזון שיספק צורך פיזיולוגי בסיסי של האדם.

¹ בפירושו של הרב מנחם בולא.

² רש"י, האדרת אליהו, גור אריה מלבי"ם ועוד.

³ למשל פירוש העמק דבר.

גם הברכה הבאה עוסקת בסיפוק מזון: "וְהִשִּׁיג לָכֶם דִּישׁ אֶת בֶּצִיר וּבֶצִיר יִשִּׁיג אֶת זֶרַע וְאָכַלְתֶּם לֶחְמֶכֶם לְשִׁבְעַ וְיִשְׁבַּתֶּם לִבְטַח בְּאַרְצְכֶם" (כו, ה). רש"י בעקבות הספרא מבאר "שיהא הדיש מרובה ואתם עסוקים בו עד הבציר, ובבציר תעסקו עד שעת הזרע; 'ואכלתם לחמכם', אוכל קמעא והוא מתברך במעיו". שני הנושאים שבברכה זו עוסקים במזון, בשפע שלו ובאיכותו. בדומה לכך גם אורח חיים הקדוש מפליג בשבחי הלחם המיוחד שלו יזכו המתברכים, הוא יהיה כה משובח שגם שִׁבְעִים ירצו לאכלו, ולא יהיה צורך בשום תוספת למזון פרט ללחם. כל האמור לעיל נותן תמונה ברורה של סיפוק הצורך הפיזי של האכילה בצורה מושלמת.

וישבתם לבטח - צרכי בטחון

סוף הברכה שבה אנו מעיינים הוא "וְיִשְׁבַּתֶּם לִבְטַח בְּאַרְצְכֶם" (כו, ה), בעל הכתב והקבלה קושר זאת לראש הפסוק, שלא יצטרכו לנדוד כדי לחפש מזון. המזון יהיה בשפע עצום על אדמתם של ישראל והם ישבו עליה בביטחון וייהנו ממנו. כמו כן, מברכת אותנו התורה שלא נחשוש שבמצב מעולה עם שפע פלאי של מזון, אויבנו יקנאו ויפגעו בנו. אורח חיים הקדוש מפליג בתיאור רמת הביטחון וזו לשונו:

אין מטריד אתכם וכל שנה ושנה תהיה לכם הברכה האמורה, ואומרו 'בארצכם', פירוש שכל העולם יכירו וידעו כי היא ארצכם ואין לזרים אתכם בה, ובזה לא יהיה לכם אפילו מיחוש ותשבנו בטח.

כהמשך לכך, הברכה הבאה אף היא עוסקת בביטחון:

וְנָתַתִּי שְׁלוֹם בְּאַרְץ וְשִׁכְבַּתְּם וְאֵין מִחָרִיד וְהִשְׁבַּתִּי חַיָּה רָעָה מִן הָאָרֶץ וְחָרֵב לֹא תַעֲבֹר בְּאַרְצְכֶם. וְדַרְפְּתֶם אֶת אֲבִיכֶם וְנִפְּלוּ לַפְּנִיכֶם לְחָרֵב. וְדַרְפוּ מִכֶּם חֲמִשָּׁה מֵאָה וּמֵאָה מִכֶּם רִבְבָּה יִרְדְּפוּ וְנִפְּלוּ אֲבִיכֶם לַפְּנִיכֶם לְחָרֵב. (כו, ו-ח)

התועלת בכל הברכות שניתנו עד כה תלויה בכך שיהיה שלום בארץ ולכן באה ברכה זו להבטיח הן שלום פנימי בין עובדי ה', הן שלום עם השכנים והן ניצחון על האויבים. ולא די בכך שלא יהיו בארץ מלחמות, אלא שהחרב לא תעבור בארץ בדרכה למלחמה בטריטוריה אחרת. בכך ניתן דגש על שלום ובטחון מרביים. לא זו בלבד, לכאורה אפשר היה לחשוש מחיות רעות, תשובת התורה היא שהחיות הרעות תושבתנה. לענייננו לא נכריע כאן במחלוקת בספרא⁴ אם החיות הרעות לא תסתובבנה בארצנו או שהן תהינה בארץ אבל הרוע יינטל מהן. בין כך ובין כך לא תהיה פגיעה מחיות רעות ולכן יתקיים הכתוב: "וְשִׁכְבַּתְּם וְאֵין מִחָרִיד". העדר החרדה משמעו שמובטחת דרגת בטחון מרבית. לא אדם ולא חיה יחרידו את עובדי ה' ההולכים בחוקותיו.

⁴ ספרא בחוקותי פרשה א פרק ב.

ופניתי אליכם - שייכות, אהבה וקשר

הברכה הבאה עוסקת ביחס המיוחד והאהבה של הקב"ה לעמו: "ופניתי אליכם והפריתי אתכם והרביתי אתכם והקימתי את בריתי אתכם" (כו, ט). נושא הברכה הוא אהבת הקב"ה לישראל, שבאה לידי ביטוי בהקשר המיוחד שבין הקב"ה ועמו, קשר שאינו קיים בין הקב"ה ליתר אומות העולם. ממחיש זאת מדרש ספרא במשל יפה:

למה הדבר דומה: למלך ששכר פועלים הרבה והיה שם פועל אחד ועשה עמו מלאכה ימים הרבה. נכנסו הפועלים ליטול שכרם ונכנס אותו הפועל עמהם. אמר לו המלך לאותו הפועל "בני, אפנה לך! הרובים הללו שעשו עמי מלאכה מועטת ואני נותן להם שכר מועט, אבל אתה חשבון רב אני עתיד לחשוב עמך". כך היו ישראל בעולם הזה מבקשים שכר מלפני המקום ואומות העולם מבקשים שכר מלפני המקום, והמקום אומר להם לישראל "בני, אפנה לכם! אומות העולם הללו עשו עימי מלאכה מועטת ואני נותן להם שכר מועט, אבל אתם חשבון רב אני עתיד לחשב עמכם!". לכך נאמר "ופניתי אליכם".⁵

המשל מדגיש את היחס הקרוב והאינטימי שבין הקב"ה לישראל. כך למשל בדברי המלבי"ם שמביא מדרש זה: "יפנה אל עם קרובו באחרית הימים לתת להם שכר רוחני בלתי בעל תכלית, שכר נצחי וגדול מאוד כפי גודל עבודתם ואהבתם בקדש". בעל הבכור שור מדגיש בברכה זו את פני הקב"ה "ופניתי אליכם, שאחזיר לכם פנים ולא עורף". ואכן, בברכה זו יש דמיון לברכה השנייה של ברכת הכוהנים "יֵאָר ה' פָּנָיו אֵלֶיךָ ויִחַנֶּךָ" שגם בה מדובר על יחס קרוב של הקב"ה לעמו, כאשר הפנית פנים היא ביטוי של אהבה.

הפסוק הבא מביא את הברכה: "וְאָכַלְתֶּם יֶשֶׁן נוֹשֵׁן וְיֶשֶׁן מִפְּנֵי חֹדֶשׁ תּוֹצִיאוּ" (כו, י). לכאורה התורה חוזרת על ברכה גשמית ומתארת שפע עצום ביבול ובמזון. אך יש מפרשים שפסעו בנתיב אחר, ולדבריהם לא מדובר כאן על ענין פיזי של אכילת מזון, אלא על עניינים רוחניים. לדעת הכלי יקר ישן וחדש בפסוקינו הם הברית הישנה עם האבות והברית החדשה שתיכרת עם הבנים שומרי המצוות ההולכים בדרך התורה. כאשר יהיו לישראל זכויות מהברית החדשה שתכרת עמם, הם לא יזדקקו לישן נושן, דהיינו להסתמך רק על הברית שנכרתה עם האבות. בני ישראל שומרי המצוות, יאכלו ישן נושן, דהיינו יזכירו את ברית האבות, אבל יסתמכו גם על הברית החדשה.

⁵ ספרא בחוקותי ב, ה.

רבי מרדכי יוסף ליינר מאיזביצה בן המאה התשע עשרה מחבר: מי השילוח מפרש כי מדובר בברכה זו על זכות שניתנת לעם ישראל לחזור בתשובה. היבט שאיננו רק חומרי מצאנו גם בדברי הרש"ר הירש האומר כי ריבוי האוכלוסייה בברכת הקב"ה ירבה הן את הטהרה המוסרית של העם הן את פיריון האדמה. הטהרה המוסרית תגדל כיון שכל אדם נוסף שיולד לעם ישראל הוא בן ברית לה' המחזק את הברית. המשותף לכל הפירושים הללו הוא ביטוי של אהבה שייכות וקרבה בין עם ישראל לקב"ה.

ונתתי משכני בתוכם - כבוד והערכה ומימוש הייעוד

בברכה הבאה נאמר: "ונתתי משכני בתוכם ולא תגעל נפשי אתכם. והתהלכתי בתוכם והייתי לכם לא-להים ואתם תהיו לי לעם" (כו, יא-יב). מבאר רש"י כי כאן מדובר על השכינה של הקב"ה במשכן ואחר כך במקדש בקרב בני ישראל. אבן עזרא מדגיש את הבטחת הקב"ה לקשר קבוע ומתמשך בינו ובין עמו, בלא חשש שהקב"ה יעזוב ("ולא תגעל נפשי"), וכן את ההבטחה שגם כשהיו ישראל בארצות אויביהם ללא מקדש יתהלך בקרבם כבוד ה'. בקשר לכך מרתק הוא פירוש הרמב"ן, שמבליט את הממד הניסי שבברכות אלה.

לדעת ספורנו מדובר כאן על פסגת הברכות, שמהותה היא התפשטות גילוי השכינה וכבוד ה' מן המקדש אל העם כולו. בדומה לכך מבאר הרמב"ן: "שתהיה הנהגתי בכם מפורסמת כמלך מתהלך בקרב מחנהו, מספיק להם כל צרכם וזה דרך דברי הברית כפשוטן". המלבי"ם בפירושו מדגיש שתי נקודות המשלימות את תמונת הברכות: א. עם ישראל בדרגתם המתוארת כאן כעושי רצונו של הקב"ה, מקיימים את ייעודם עלי אדמות בהיותם שותפים לקב"ה ובלשונו:

שמקיימים את העולם שנברא בעשרה מאמרות על ידי התורה ומצווה, יטיילו עם המלך במלאכתו ישבו ונעשו שותף להקדוש ברוך הוא במעשה בראשית, מצד שישבו בגן הגדול לעובדו ולשומרו על ידי תורה ומצוות.

ב. בכך שעם ישראל מכיר במחויבותו לקב"ה ולמצוותיו, הרי מתקיים הכתוב: "והייתי לכם לא-להים ואתם תהיו לי לעם". כלומר הקשר הדו סטרי בין הקב"ה לעמו מתגלה לעולם כולו.

לסיכום ברכה זו נעיין בפירושו של הרב מנחם בולא בדעת מקרא שאומר: כביכול אתהלך בתוכם אנא ואנא. יראה כבודי בכל מקום שתהיו עד אשר תקוים התכלית שלמענה לקחתי אתכם לעם, ויהיה ניכר בכל שאני אלוקיכם ויקרא שמי ה' אלוקי ישראל, ויקרא שמכם עם ה'.

אלו הם ייעודיו של עם ישראל וסיבת בחירתו על ידי הקב"ה, עד שהברכות נחתמות באופן חגיגי בחתימתו של הקב"ה הערב לקיומן והוא גם בעל היכולת לקיימן:

אֲנִי ה' אֱ-לֹהֵיכֶם אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם כִּמְהֵרָה לָהֶם עֲבָדִים וְאֲשַׁבֵּר כוֹטֶת עַלְכֶם וְאֶזְלֹךְ אֶתְכֶם קוֹמָיוֹת (כו, יג).

תיאורית הצרכים של אברהם מסלאו

הפסיכולוג היהודי אמריקאי אברהם מסלאו (1908 - 1970) חתר למציאת מודל אוניברסלי המסביר את גורמי ההנעה (מוטיבציה) של האדם, ופיתח בשנות הארבעים של המאה העשרים את התאוריה הקרויה על שמו מדרג הצרכים של מסלאו. תאוריה זו נחשבת מאוד בתחום מדעי ההתנהגות, ומשפיעה עד היום על מגוון תחומים במדעי החברה, כולל מנהל עסקים, ניהול, פיתוח ארגוני ועוד. הרעיון המרכזי של מדרג הצרכים של מסלאו הוא שיש מדרג אוניברסלי בדרך שבה כל בני האדם מתייחסים לצורכיהם ופועלים להשגתם.

אפשר להתייחס לצורכי האדם כפירמידה בת חמישה שלבים, שכל שלב שבה מייצג סוג מסוים של צרכים. השלב הנמוך ביותר כולל את הצרכים הפיזיולוגיים הנדרשים כדי להתקיים: אוויר, אוכל, מים וכדומה; השלב השני כולל את צורכי הביטחון: ביטחון פיזי, ביטחון בריאותי, ביטחון משפחתי וביטחון כלכלי; השלב השלישי מתאר את הצורך בשייכות ואהבה: האדם צריך להרגיש שייך למסגרות חברתיות והוא רוצה לאהוב ולהרגיש נאהב; השלב הרביעי הוא הצורך בהערכה חברתית: האדם רוצה להרגיש שהסביבה מעריכה אותו, מכבדת אותו ומכירה בערכו; השלב החמישי והעליון בפירמידה הוא מימוש עצמי: הצורך של האדם לפתח את עצמו ולהשתמש בכישורים הייחודיים לו כדי להגיע למימוש הפוטנציאל האישני שלו. מתוך התאוריה הרחבה של מסלאו אבקש להפנות את תשומת הלב לשני העקרונות הבאים:

ראשית, יש סדר קדימויות בהתפתחות צורכי האדם ובסיפוקם. אדם ידאג קודם כולל לסיפוק הצרכים המצויים במקומות נמוכים יותר בפירמידה.

שנית, כל עוד צורך ברמה מסוימת לא סופק, לא תהיה לאדם מוטיבציה לנסות לספק צורך הנמצא במקום גבוה יותר בפירמידה. מרגע שסופק צורך מסוים, מתעורר הצורך הבא, הגבוה יותר במדרג, ותשומת הלב מתמקדת בו.

בין הברכות לסולם הצרכים

מסתבר כי סדר הברכות האלוקיות שבהן התברך עם ישראל בפרשתנו, זהה לסדר מילוי צרכי האדם לפי תיאורית הצרכים של מסלאו, כפי שמסוכם בטבלה הבאה:

השליבים במודל מסלאו	הברכה
מימוש עצמי	וְהָיִיתִי לָכֶם לֵאלֹהִים וְאַתֶּם תִּהְיוּ לִי לְעָם
הערכה	וְהִתְהַלַּכְתִּי בְּתוֹכְכֶם וְנָתַתִּי מִשְׁכָּנִי בְּתוֹכְכֶם וְלֹא תִגְעַל נַפְשִׁי אֶתְכֶם
שייכות ואהבה	וְאָכַלְתֶּם יֶשֶׁן נוֹשָׁן וְיֶשֶׁן מִפְּנֵי חֹדֶשׁ תוֹצִיאוּ וּפְנִיתִי אֲלֵיכֶם וְהִפְרִיתִי אֶתְכֶם וְהִרְבֵּיתִי אֶתְכֶם וְהִקִּמֹתִי אֶת בְּרִיתִי אִתְּכֶם
צרכי בטחון	וְרָדְפוּ מִכֶּם חֲמֹשֶׁה מָאָה וּמָאָה מִכֶּם רַבְּבָה יִרְדְּפוּ וְנָפְלוּ אִיְבֵיכֶם לִפְנֵיכֶם לְחָרֹב וְרָדְפְתֶּם אֶת אִיְבֵיכֶם וְנָפְלוּ לִפְנֵיכֶם לְחָרֹב. וְהִשְׁבַּתִּי חַיָּה רְעָה מִן הָאָרֶץ וְחָרֹב לֹא תֵעָבֵר בְּאֶרְצְכֶם וְנָתַתִּי שָׁלוֹם בְּאֶרֶץ וְשִׁכְבַתְּם וְאִין מַחְרִיד וְיִשְׁבַתְּם לְבָטַח בְּאֶרְצְכֶם.
צרכים פיזיולוגיים	וְהָשִׁיג לָכֶם דִּישׁ אֶת בָּצִיר וּבָצִיר יִשְׁיֵג אֶת זֶרַע וְאָכַלְתֶּם לֶחֶמְכֶם לְשִׁבְעָה וְנָתַתִּי גִשְׁמֵיכֶם בְּעֵתָם וְנָתַנָּה הָאָרֶץ יְבוּלָה וְעֵץ הַשָּׁדֶה יִתֵּן פֶּרִיו.

סיכום

במאמר לפרשת נשא, טענתי כי ברכת הכוהנים שמובאת בפרשה זו, מבטאת את מודל הצרכים של בני העם היהודי ונמצאת בהתאמה מלאה לתאוריית הצרכים של אברהם מסלאו. עיון בפרשתנו מלמד שגם הסדר שבו יינתנו לנו הברכות כשנהיה ראויים לכך, מתאים במידה רבה למודל הצרכים של מסלאו. מסלאו דיבר על הפרט, תורתנו עוסקת, כאן וגם בברכת הכוהנים, בצרכי האומה כולה, ולכן היא מדברת על הגשמת ייעודו של עם ישראל שהיא המקבילה הלאומית למימוש העצמי עליו דיבר מסלאו.

מאמר זה נכתב על ידי אריה ארזי-חוקר נושאי המנהיגות וניהול בתורה ובתנ"ך.
והוא אחד מ-54 מאמרים בספר שזכיתי לכתוב : פניו אליך – פנים חדשות בפרשיות השבוע

למידע על הספר פניו אליך [לחצו כאן](#)

למאמרים נוספים בקרו באתר שלי <https://www.aryearzi.com>

לתגובות arye.arzi@gmail.com